

Bunyevec népmesék

(Vujkov Bálint gyűjtésének első könyve)

Esztendőök óta készült ez a mű váltakozó munkalendülettel; mi kísérelői s kicsit néha aggodalmaskodó vagy már éppen türelmetlen sürgetői voltunk megszületésének. Nem az együttérzés és a természetes érdeklődés megnyilatkozása volt ez, hanem annál mindenképpen több. Mikor az első hírt hallottuk felőle, már éreztük: megjelenése és szellemi hagyatékunk gyarapító öröme ki is váltotta a kulturális együttműködés termékenyítő hatását. Mintha csak együtt jártuk volna a gyűjtő útját Tavankúttól vagy Mérges pusztától Györgyénig, Békováig; a táj — és kulturörökség kutatásának sáros, ragacsos, sokszor szinte áthatolhatatlannak tűnő göröngyös útját, amelyen néha bizony leküzdhetetlennek látszik a munka. A talaj maga, ha a Telecskai dombok idenyúló gyűrődéseire gondolunk, olyan nehéz, hol kitáruló, hol befelé forduló, mint maga a népi élet: a paraszti életforma annyiszor feszegetett zárt világa.

Nem első kísérlet ez: nem is úgy kell venni, az ismeretek magaslatairól letekintő fölfedező szemével, mert mi magunkban és a magunk erejéből a kezdet kezdetén már régen túljutottunk. Ez nem elbizakodás, hanem csupán önbuzdító megállapítása a ténynek: vagyunk, munkánk él a fejlődésben és ime, hozza magával alkotni vágyó és alkotó termékeit.

Vujkov Bálint, itt mellettünk, ide s tova húsz esztendeje járja ezeket az utakat. Kemény s szívós rátapadással él a folklórban, néha talán több ragaszkodással is, mint maga a szépirodalmi alkotóművész, akit a mű eredeti megformálásának heve és szülési izgalmai természetszerűleg jobban magával ragadnak. Rájics Bláskó és Prcsics Ivó után ő a harmadik kiemelkedő bunyevec folklórlista, aki nemcsak kívülről tapogatja s nem divatos időöltésből gyűjti egybe a népmesék egész kötet-sorozatára való anyagát (nyolc-tíz kötetre tehető a nyersanyag, ami eddigi kutató útján összegyűlt s keze nyomán kidolgozásra vár) — hanem úgy, mint aki már végleg elszegődött hozzá és a népköltészet még rejtett, de mindjobban ismertté váló világában visszavonhatatlanul benne él.

Az összegyűjtött anyag gazdagsága és nagy kiterjedése a táj és a földrajzi születési vagy lelőhely szerint oszlik meg külön darabokba. Első az, ami hozzánk a legközelebb fekszik, velünk együtt él — tehát a kezünk ügyében van, csak éppen le kell hajolnunk érte. A másik az, ami távolról ide hallik, vagy néha nagyobb ünnep alkalmával más vidékre is magával hoz a nép. Akkor meg azt kell lesni, hogy elmondja valaki.

A bunyevec folklór gyűjtője itt arról nem beszél, hogy miként jutott hozzá az anyaghoz, milyen fáradság árán és mi volt a gyűjtési módszere az egyik anyagnál, mi a másiknál. Talán későbbi kötetben kerül erre részletesen sor, ahol majd a népköltészetéről is beszél és kilép a városból, hogy belenézzen a tájba: mit is adhat még ez a vidék így gyűjtve

önmagának? Milyen kincset, milyen értékeket és kiket mozdíthat meg nemcsak a gyűjtésre, hanem az alkotásra is, hiszen a meglevő első virágzásnak korától már majd egy évszázad választ el bennünket.

»A mesélők és más terjesztő idősebb emberek szerint — akiket én hallgattam —, a népmese az itteni horvát nép körében az elmúlt évszázad utolsó évtizedeiben virágzott. Mindjárt fölmerül a kérdés: vajon a népmese egyformán volt-e elterjedve a nép minden rétegében vagy az egyikben inkább, a másikban kevésbé. Úgy gondolom, hogy erre a kérdésre megfelelhet az a körülmény is, hogy az elbeszélő mindig kizárólag a falusi, tanyai vagy városi szegénység soraiból került ki. Mindössze egy volt közöttük középparaszt, de az is egyszerűen csak egy emlékező volt, aki annyit tudott e mesék közül, amennyit a cselédjeitől hallott. (Ezek életben maradtak tanúi annak a kornak, amikor a népmese virágzott). Elmondásuk szerint a szájhagyományként élő népmese legerősebben a szállások és a legelők világában keringett, illetve azok körében, akik hasonló életkörülmények között éltek, mint a szállások és a legelők lakói...

Szabadka mint szellemi nevelő és mint hagyatékörző kerül itt elénk. Egy mélyben élő társadalmi réteget ismerünk itt meg, amely a mesék világában is inkább a valóságos élet történéseihez fordult és a saját életéről beszélt, nem pedig a mondák világáról.

Az első kötet túlnyomórészt a szabadkai és Szabadka környéki anyagot öleli föl. Miletics és a középbácskai falvak egy részének hagyományörzése a következő kötetekben várhatók. Erré vonatkozólag szélesebb tájékoztatót nem kapunk, úgylátszik, bevezető vagy utótanulmányként majd ott következnek, ahol maga az anyag is már földolgozott formában napvilágot lát. Addig az összehasonlítás ügysem lehetséges, csak Karadzscs gyűjtésével: számunkra viszont az ő gyűjteménye a legjobb próbakő még ma is, nemcsak a délszláv, de bizonyos vonatkozásban a délkelet európai folklór gyűjtéssel kapcsolatban is. (Mindjárt sietünk megmondani, hogy a bunyevác gyűjtemény tanulmányozásával és ismeretetésével kapcsolatban is számunkra a Karadzscs gyűjtés jelöli meg az utat és a kutatás módszerének legfőbb követelményeit is.)

Igaz, hogy a népmesék maguk helyett is beszélnek és sokszor a röpkén, szűkszavúan megjelölt származási hely is eligazít bennünket, de sokszor meg olvasás közben már úgy vagyunk vele, hogy szeretnénk tudni, mögötte érezni egy kis históriát, amely megvilágítja az egész népi mesevilág szellemét, hátterét és minden mozzanatát. Számunkra, akiknek már volt egy kis alkalmunk bepillantani a gyűjtemény világába és egyes részleteivel kissé alaposabban megismerkedni, úgy érezzük, — több kell. Mégegyszer elmondom: mi ismerni akarjuk a gyűjtő útját és kutatásának módszerét a legapróbb részletekig, hogy hol, mikor és ki előtt hogyan lebben fők a fátyol. Mert ez számunkra nem csupán pusztá adatot jelent, hanem egy-egy magunk által vetett — ha még kissé kezdetleges formában is, de eredeti válykot a vajdasági folklór kutatás és gyűjtés terén.

Ezt várjuk minden gyűjtőtől, aki már megtalálta a népi gyökereket.

Mielőtt még Vujkov Bálint utószavával foglalkozunk, vessünk egy pillantást a népi kincsünk (vagy ahogy Csolákovics Rodolyub vette gyűjtőfogalom alá: szellemi kultúrorökségünk) e mesevilágára. Hol is rejlik ennek igazi gazdagsága, miben keresendők a gyökerei és ezen kérdések közül melyekre ad választ nekünk a népmese örök tárgya, témaköre és szereplőinek színes népi világa?

A jelen esetben is közvetítőkről (a népi kincsek voltaképpeni megőrzőiről) és alkotókról van szó. Az egyik is, a másik is örökbecsű munkát végzett egy művészi munkakörben, de mégsem egy vonalban haladva. Mert más munkát végzett a közvetítő, amikor az elődöktől halott népmeséket azok továbbadásával és terjesztésével megőrizte a feledéstől, — és más munkát végzett az alkotó, aki hasonló munka látán a bunyevác élethez fordult és ennek a népnek, tájnak az életéhez mérve egy-egy feledhetetlen élmény alapján megtermékenyülve új népmeséket alkotott. Így hát a folklórban is a meséről és a valóságról van szó. Ahogy a szerb, magyar, francia, angol szellemi hagyaték nyersanyagában, vagy már földolgozott gyűjtésében fölismerjük a rejtett és játékos valószerűtlenségeket, úgy fölfedezzük benne másutt azokat a mozzanatokot és motívumokat, amelyek rokonvonásokat tartalmaznak a valósággal: a mai mindennapi étellel. És most, ha mi mélyebben beletekintünk a bunyevác folklór világába — jelen esetben a népmeséken át — akkor e mellett a vaskos megkülönböztetés mellett fölfedezünk még: a) rokontémákat Vuk Karadzics gyűjtésével; b) rokontémákat a magyar népmese-világgal; c) rokonmotívumok nélküli önálló fabulákat; d) képeket a mondavilágból, arisztofaneszi témákat és földolgozásokat az állatmesékben, a mitológia tömérdek témaváltozatának tükröződését (rokonvonásokat az elbeszélő műfajjal); f) az anekdótakincs és általában a népi mesevilág egyéb gyökereinek termékeit.

Vázlatosan ez a mi prózai, csak egyes vonatkozásaiban költői folklórképletünk és ha a bunyevác népmese-gyűjteményt olvasgatjuk, az ember mindjárt szeretné tudni azt is, hogy ki tapintott rá először a bunyevác népi kincsek forrásaira, régen, még régebben, jóval Rájics Bláskó és kortársai előtt?

A népmesék gyűjtői, terjesztői, mesélői, alkotói (ezeket Vujkov Bálint külön megjelöli foglalkozásuk, származási helyük és társadalmi helyzetük szerint) csaknem valamennyien a szállás világában élnek, alig van közöttük néhány, aki a városba vetődött állandó városi lakosnak.

Tehát a tanyavilág szegény néprétege az őrző: az ő képzeletvilágában élnek, ugyancsak ott születnek az új népmesék. Igaz, hogy a tanyavilágban is két társadalmi osztály élt; a kizsákmányolt földmunkásság, mezőgazdasági cselédség és a termékeny fekete föld tulajdonosai: a középparasztok, kulákok, zsirosparasztok. Ez utóbbiak mint hallgatóság fordultak a folklór felé s ünnepi alkalmakkor — lakodalom, farsangi tánc, keresztelő, névnap, haláleset stb. — meghívták a folklór közvetítőit és alkotóit, hogy adják elő tudományukat az ünneplő vendégek előtt. A gazdasági helyzet urainak a legtöbbször ennyi közük volt csupán a népi kincsekhez, vagy annyival több, amennyiben föltámadt érdeklődésüket úgy vezették le, hogy maguk is a gyűjtők soraiba léptek. Jegyeztették a közvetlen közelükbe eső néphagyományokat s akár a szerző kiadása formájában is eljutatták a közönséghez (Rájics Bláskó, Prcsics Ivó és Mándics Mijó gyűjtéseire gondolunk, de itt mindjárt sietve hozzá kell tennünk, hogy Mándics Mijó nem a fölülről lefelé hajló gyűjtők egyike, hanem a szállások sötéttségében fáklyaként égő néptanító, akit a hálás utódok méltán neveznek a bunyevác nép Karadzicsának). Mándics Mijónak a századforduló körül olyan nagyjelentőségű szerepe volt a bunyevác szellemtörténetben, hogy a neve külön tanulmányba kívánkozik.

A bunyevác népmesék, ahogy Vujkov Bálint is szemléltetően mutatja — ezeket a motívumokat elevenítik föl a nép képzeletvilágából. Hogy csak néhányat említsünk a gyűjteményből: »Az öreg kakasa«, »Kilenc nyelv«, »A repülő királyok«, »Fogat fogért«, »Hazug Péter«, »Macska fölneveli a verebeket«, »Egy ember, akinek egy hibája van«, »Kraljevics Márkó vitésége«, »A két testvér«, »Békepipa« mind arról beszél, hogy nem idegen és nem ismeretlen előtte a Vuĥ Karadzsićs gyűjtésekben ismeretessé vált mesevilág.

Úgy gondoljuk, hogy itt külön kell szólnunk ezeknek a népmeséknek a lelőhelyéről. Fennebb már említettük, hogy Vujkov a szállások és tanyák világát jelöli meg mint legfőbb lelőhelyeket.

Ezek között a lelőhelyek között mindenek előtt Tavankútról kell beszélnünk. A kötet tanulmányozása során úgy tűnt, ez a helység fordul elő legtöbbször a lelőhelyek között. Kétségtelen, hogy a bunyevác folklór világában a legizgalmasabb táj. Ahogy lemerül a saját multjába és az emlékek között keresi a nép régi életére vonatkozó adatot és anyagot. Tavankút nehéz, sáros fekete talaja és homokos tája úgy tűnik föl előttünk, mint egy kimeríthetetlen kincsesbánya.

Vujkov Bálint itt utal is a gyűjtés eddigi kezdetleges voltára: sem fonográf, sem film, sem egyéb készülék nem áll rendelkezésére a gyűjtés munkájában. Ami a gyűjtés gyakorlati munkáját illeti, már jelentősen előbbre jutott. A többszandós kutatás a néphagyományok őrzőit és közvetítőit felszínre hozta: ismertté tette őket, s így az anyag legnagyobb része is a gyűjtők kezébe kerül. Ezzel egyidejűleg ismertté vált az a körülmény is, hogy az őrzőkön és közvetítőkön kívül alkotók is vannak, akik a gazdag népi életből szerzett élmények alapján, a régi népmesék formáinak felhasználásával, új népmesékkal gazdagítják a bunyevác folklór anyagát.

Arra gondolunk, hogy a nyolc-tíz kötetre tehető gyűjtő munka tömördek élményanyagot hozott magával maga a gyűjtő számára is, föltárta a nép képzeletvilágának legrejtettebb mozzanatait is. Mindegyre fokozottabb érdeklődéssel várjuk a további kötetek megjelenését és foglalkoztat bennünket a kérdés is: milyen lesz ennek a munkának a visszhangja? Mindenek előtt a bunyevác-horvát nép soráiban érdekel ez a visszhang. Vujkov Bálint kísérleti lépéseit nem fogadták kellő megértéssel Zágrábban. Az ottani könyvkiadóknak úgylátszik, nagyon távoleső és ismeretlen vidék Bácska, az itteni horvátság élete nem vált szerves részévé az összhorvátság kultúréletének; a regionális irodalom a ma korszakát éli, amikor csak egy-két lépés választja el — reméljük — a bekapcsolódástól.

A másik kérdés, amely ennek kapcsán fölmerül: Az eddigi közöny helyett lesz-e megfelelő sajtóvisszhangja itt a Vajdaságban és az országban?

Napilapjaink és folyóirataink foglalkoztak vele alig a recenzió túl terjeszkedő terjedelemben, — de nem azzal az alapossággal és elmélyedéssel, amit ez a könyv és Vujkov Bálint gyűjtő munkája megérdemelne. Hiszen így az annyi sok fáradságot és körültekintést igénylő folklórkutatás munkájának sem lehet kellő értékelést és megbecsülést szerezni, sem a már-már szinte feledébe menő népi kincsek fölújítását nem lehet megfelelő módon a köztudatban érvényesíteni.

Jöllehet, ennek az írásnak ismertetésre szánt kerete nem nyújt megfelelő teret és lehetőséget arra, hogy foglalkozzunk a magyar folklórral való rokonvonásokkal és azokkal a kérdésekkel, amelyek a folklór

nyelvi határain túl minden nyelvű néphagyomány gyűjtést érintenek, a »Bunjevác népmesék« első kötetének kapcsán mégis megemlítjük ezt. Ha a jelen pillanatban nem is ez a végső célunk, hogy ilyen témájú tanulmány megírását előkészítsük, de föltétlenül arra is gondolunk, mert ez egész sor új és kultúrtörténeti szempontból rendkívül értékes adatot tárhat föl nem csupán a folklór-kutatók számára, hanem az irodalom számára is.

Népeink évszázadok óta egymás mellett élnek: együtt dolgoznak, együtt küzdenek és a történelem hívó szavát követve együtt harcolnak a szabadságért. Ennek az együttélésnek a ténye már régen, mélyen benne él a népben, a néphagyományokban is, hiszen tudunk róla, beszélünk róla, de azt is tudjuk: mindkét nép előtt ismert művekben még nem él. Az alkotás formájáig még nem jutott el, pedig maga a népi élet arra termette, arra kívánja. Ugyan ki járt már alkotóművészeink közül egy Mérges-pusztai tanyán? Ki vett közülök annyi fáradságot, hogy néhány napot, vagy egy-két hetet eltöltsön közöttük, tanulmányozza életüket, jegyzeteket készítsen magának afféle monografiai műhöz, riport-könyvhöz, regényhez, vagy olvasmányhoz. Hát akad itt a mi alföldi tájunkon szebb téma ennél? És milyen csodálatos, hogy mindmáig nem termékenyítette meg alkotóművészeinket. (A horvát irodalomban már akadt művelője; Polyakovics Matija színműirodalma ezekben a témakörökben mozog. Alkotó művész, aki eredeti témákat díszít a folklór színeivel, de mi sem választja őt el attól, hogy a népmesék színes és gazdag témáit dramatizálja és új formába öntve színpadon hozza a közönség elé!)

Am legnagyobb kérdés mégiscsak az — és ez az első győztes lépésnek is számítható, — hogy a bunjevác néphagyományok gyűjteménye sorozatban megindult. Várhatjuk a következő köteteket. Reméljük, nem kell sokáig várakoznunk, mert Vujkov Bálint nagy részének földolgozásával készen áll a kiadója is — a Hrvatszka Rijecs — tervébe vette a sorozat következő kötetének sajtó alá rendezését.

Mi, ha gyakrabban foglalkozunk is néphagyományainkkal, ha lapjaink, folyóiratunk többet is foglalkozik a magyar folklór kiadásával; mint ahányszor a bunjevác folklór ismertetésével találkoztunk, a gyűjtés vonalán még nem tártunk ott, hogy kötetekre tervezhetnénk az összegyűlt anyag kiadását. Pedig akad bőven, csak szanaszéjjel hever, szerte a nagy Vajdaságban. És nem akadt még egy gyűjtő, aki azzal a szándékkal hajolt volna le érte, hogy pár esztendőt rászán és fölszínre hoz minden föllelhető népi kincset.

L. E.